

https://doi.org/10.31516/2410-5325.061.029

УДК 784.95

В. О. Дорошенко, заслужена артистка України, доцент,
професор, Харківський національний університет мистецтв імені
І. П. Котляревського, м. Харків

doroshenkov.a@ukr.net

https://orcid.org/0000-0001-7384-3453

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ АКТОРА

Висвітлено проблематику самостійної вокальної підготовки студентів-акторів, яка відповідно до синтетичної музично-драматичної суті українського театру, репрезентована як дієвий засіб автоматизації набутих вокальних навичок та професійного самовдосконалення. Наголошено на значущості технічних вправ і вокалізів у процесі відпрацювання вокального дихання, точного інтонування, формування відчуття ритму, свободи володіння динамічними відтінками, урізномбарвлення емоційної палітри, спектра штрихів виконання, розвитку імпровізаційного потенціалу, важливості закріплення вокальних виконавських принципів у контексті інноваційних шляхів розвитку сучасного українського театру, зокрема поширення практики застосування нових технічних засобів.

Ключові слова: *самостійна робота, вокал, вокальна компетентність студента-актора.*

В. А. Дорошенко, заслуженная артистка Украины, доцент,
профессор, Харьковский национальный университет искусств имени
И. П. Котляревского, г. Харьков

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА СТУДЕНТОВ В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ ВОКАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ АКТЕРА

Освещена проблематика самостоятельной вокальной подготовки студентов-актеров, которая с учетом синтетической музыкально-драматической природы украинского театра репрезентируется как действенный способ автоматизации приобретенных вокальных навыков и профессионального самосовершенствования. Отмечена значимость технических упражнений и вокализов в процессе отработки вокального дыхания, точного интонирования, формирования чувства ритма, свободы владения динамическими оттенками, разнообразия эмоциональной палитры, спектра штрихов исполнительства, развития импровизационного потенциала, важности закрепления вокальных исполнительских принципов в контексте инновационных путей развития современного украинского театра, в частности распространения практики применения новых технических средств.

Ключевые слова: *самостоятельная работа, вокал, вокальная компетентность студента-актера.*

V. O. Doroshenko, honored Artist of Ukraine, associate professor, professor, Kharkiv National I. P. Kotlyarevsky University of Arts, Kharkiv

INDEPENDENT WORK OF STUDENTS IN THE CONTEXT OF FORMING THE VOCAL COMPETENCE OF THE ACTOR

The aim of this paper is to formulate ideas about the main ways and means of independent vocal work of the student actor as the fundamental factor of self-improvement.

Research methodology. The issue has a complex character and requires the interdisciplinary approach for its solution. The author applies the comparative method, and the methods of the musicological analysis.

Results. The vocal component of the professional competence of the future actor in the context of the revival of traditions and innovations in the music and theatrical art is represented as one of the fundamental elements in the process of formation and development of the creative person. From the standpoint of vocal techniques, technical exercises and vocals are represented as a field of development and improvement of basic vocal skills such as vocal training for singing, vocal breathing, sound production, acoustic sound, purity of intonation, emotional and figurative variation of performance, a sense of the rhythm of possession of dynamic nuances, articulation, with sound attack and different sound patterns. The author emphasizes that independent work on technical exercises and vocalize disclosure provides dramatic potential and professional mobility of the actor.

Novelty. The author substantiates the representation and methodology of independent vocal work of the student-actor as a self-sufficient component of the professional formation and improvement.

The practical significance of the article is determined by the possibility of using its results in practical pedagogical and creative activities.

Keywords: independent work, vocal, vocal competence of the student-actor.

Постановка проблеми. Питання специфіки вокальної підготовки актора (драматичного та анімаційного театрів), які сьогодні актуалізуються в проблемному полі українського гуманітарного знання, є одним з наріжних у професійному становленні майбутнього фахівця та водночас визначальним у його професійному самовдосконаленні. Значущість вокальної складової професійної компетентності майбутнього актора детермінована перманентною нерозривністю драматичного та музичного начал у народній обрядовості, народних формах театрального мистецтва – зокрема вертепів, українському професійному театрі корифеїв. Синкретичність вокального та драматичного начал є тією атрибутивною ознакою українського театру на початку ХХІ ст., яка зумовлює зміну статусу вокального виховання студента-актора з додатково-допоміжного на один із фундаментальних у процесі становлення та розвитку творчої особистості, потребує максимальної активізації в царині педагогічної діяльності та інтенсифікації науково-дослідницької рефлексії.

Актуальність статті зумовлена передусім специфікою духовної атмосфери сьогодення, яка, на думку О. Уманець, детермінує «особливу гостроту проблеми осмислення сутності та специфіки аксіологічних орієнтирів української спільноти, зумовлену не тільки тенденціями глобалізації та націоналізації, <...> а й процесами інтеріоризації та адаптації українською спільнотою європейської системи цінностей, прагненням збереження й ревізії національної аксіологічної системи» (2017, с. 32). У цьому просторі різноспрямованих ціннісних пошуків «єднання різних епох, усвідомлення нерозривного їх духовного зв'язку як однієї з фундаментальних цінностей людства і у зв'язку з цим “модернізація” класики є одним із визначальних пошуків у сучасному вітчизняному театрі» (Уманець, 2011, с. 156), як і «відновлення найдавніших автентичних театральних традицій вертепу та значущості фольклорного надбання як відбиття відродження національної системи ціннісних орієнтацій» (Уманець, 2011, с. 161). За цих умов українське театральне мистецтво потребує передусім формування нової акторської генерації, нової творчої особистості актора – мобільного, здатного до комплексного вирішення творчих завдань, пов'язаних із вокальною складовою ролі та вистави загалом, до визначення шляхів самостійного професійного, зокрема й вокального розвитку.

Зв'язок із важливими практичними завданнями полягає в обґрунтуванні методичних настанов самостійної роботи майбутнього актора та напрямів його професійного самовдосконалення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчує різноманіття ракурсів висвітлення питань, пов'язаних із вокальною складовою фахової підготовки акторів. Г. Бень (2012, с. 112) акцентує на бракові праць, присвячених теоретичному осмисленню принципів і прийомів співу драматичного актора, виокремлює такі його головні особливості, як «прагнення до автентичності сценічних подій і емоцій, до достовірності вокальної мови в тісному поєднанні з точно фіксованою інтонованою вокалізацією і підпорядкованістю музичній формі, <...> наближення співочого та мовного регістрів», актуалізує необхідність комплексної підготовки, інтегрального підходу (Бень, 2013, с. 70). Н. Шкляр (2015, с. 223), фокусуючи увагу на питаннях відпрацювання правильного дихання в процесі вокальної підготовки актора, декларує: «Вивчення анатомічних особливостей утворення звуків є початковим етапом у роботі над голосом. Правильне дихання є запорукою у природному вивільненні звука». Л. Гринь (2014, с. 5–6), пропонуючи оригінальну методику оцінки розвитку мотиваційно-ціннісного, когнітивно-інтелектуального, чуттєво-емоційного та досвідно-виконавського компонентів вокальної майстерності актора музично-драматичного театру, наполягає на

необхідності формування голосового апарату з метою передусім не самоцінної, самодостатньої демонстрації вокальної майстерності, а адекватної репрезентації художнього образу, виявлення його специфіки засобами вокального мистецтва тощо. За нових соціокультурних реалій, зокрема перегляду та реформування системних засад освіти, українські дослідники звертають увагу на особливості вокального виховання в контексті нової парадигми безперервної освіти та пропонують певне зміщення педагогічних «векторів» з «предметно-розчленованих знань на живе-розвивально-творче спілкування, в якому спілкування студентів і педагога-майстра буде ґрунтуватися на спільних творчих інтересах і принципах самовдосконалення» (Тополевський, 2014, с. 40). Проте попри інтенсифікацію уваги сучасних українських науковців до висвітлення специфіки вокальної підготовки студента-актора, певною «лакуною» є питання самостійної роботи майбутнього актора над вокальною складовою ролі.

Мета статті — сформувані уявлення щодо основних шляхів та засобів самостійної вокальної роботи студента-актора як фундаментального чинника свідомого вокального зокрема та професійного самовдосконалення загалом.

Вклад основного матеріалу дослідження. Власний педагогічний досвід дозволяє стверджувати, що основні проблеми, пов'язані з вокальним вихованням студентів-акторів, зумовлені як частою відсутністю навіть початкової музичної освіти, навичок правильного вокального звукодобування та дихання, специфіки роботи співацького апарату, так і передусім хибним уявленням майбутніх акторів щодо тембру власного голосу, вокального потенціалу загалом. За таких умов уже на початку навчання особливої важливості набуває формування навичок самостійної роботи на етапах підготовки голосу до співу та виконання вокального твору.

Підкреслимо, що ці етапи значущі протягом усього опанування вокалу в контексті навчального процесу та власне професійної діяльності. Підготовка голосу до співу має стати для майбутнього актора перманентною та іманентною складовою творчого процесу, яка забезпечує не тільки відповідний «виконавський тонус», а й налаштованість голосового апарату на виконання.

Отже, доцільно з перших етапів навчання співу сформувані в студентів комплексне уявлення про підготовку голосу до співу, у якій системними компонентами є: відпрацювання навичок дихання, чистоти інтонації та відчуття ритму, робота над плавністю голосоведення, динамічними нюансами, артикуляцією, атакою звука та різними манерами звукоутворення.

Індивідуальні програми студентів, які складаються з різноманітних творів у різних музичних стилях, безумовно, розширюють не тільки їх інтелектуальну й ерудиційну «ауру», а й уможливають максимальне виявлення їх вокального потенціалу. Проте в контексті самостійної роботи головними є не тільки ретельне опрацювання зразків української та світової музичної скарбниці, а технічні вправи та вокалізи.

У зв'язку із цим для студентів у контексті самостійної вокальної підготовки необхідний широкий та різноманітний «арсенал» підготовчих вправ, який розширюється протягом навчання. Він має складатися з вправ, передусім спрямованих на формування вокального дихання — діафрагматичного нижньореберного, відпрацювання його тривалості, інтенсивності й еластичності, нерозривного поєднання роботи голосових зв'язок, діафрагми, черевного преса. Індивідуальний підбір вправ для кожного студента (з урахуванням особливостей співацького апарату та водночас сценічного амплуа) має посприяти автоматизації навичок вокального дихання: глибини, повноти, короткочасності та інтенсивності вдиху, вдиханню одночасно через ніс і рот, плавності й тривалості видиху — з метою економії вокально-дихальної енергії, спрямованості видихання та точної співацькій позиції звука тощо, а також залежності ритму вдихання-видихання від метроритміки та емоційного забарвлення конкретного виконання вправи.

У численних дослідженнях вокальне дихання подається як одна із засадничих основ мистецтва вокалу, робота над якою є перманентною, зважаючи на його важливість як засобу збереження співацького апарату. Інтенсивність амортизації вокального апарату актора не викликає заперечень, адже драматургічний профіль ролі інколи потребує виняткової тривалості дихання, особливо в умовах екстремального звукодобування та звуковедення, зокрема в контексті специфіки анімаційного театру. Саме тому автоматизація навичок правильного, тривалого, анатомічно обґрунтованого та водночас непомітного вокального дихання під час самостійної роботи (виконання технічних вправ і вокалізів) має фундаментальне значення для майбутніх акторів.

Особливої значимості технічні вправи як складова самостійної вокальної підготовки набувають у процесі вокального виховання студента-актора лялькового театру у зв'язку з професійною специфікою. Детерміноване змістом ролі та драматургії вистави часте неприродне «дитяче» звукодобування або створення «барви» звука, відповідної до образів фантастичних, казкових істот, містить негативний потенціал їх закріплення як акторських кліше та становить загрозу швидкої «амортизації» співацького апарату.

У контексті професійної освіти акторів особливо важливим є розширення палітри акторських засобів, природності, мобільності та

ситуативності зміни емоційних станів. Діяльність вокаліста передбачає унікальну інтерпретацію образу, «здійснену» в результаті тривалої творчої роботи. Суттєва відмінність вокальної складової творчої діяльності актора полягає в потенційній гнучкості інтерпретації вокального номеру з необхідністю врахування унікальності кожної конкретної вистави, особливостей творчого діалогу з партнерами та аудиторією.

Позбавлені вербальної складової, змістовно й образно «нейтральні» технічні вправи, частково й вокалізи, стають, зважаючи на означену специфіку, дієвим засобом емоційно-образного тренінгу, надають можливості безпосереднього зіставлення різних, інколи контрастуючих емоційних станів, сприяючи водночас відпрацюванню емоційно-психологічної лабільності, формуванню професійної компетентності актора. Можливість наповнення вправ варіабельним емоційним змістом є й дієвим засобом пошуку шляхів створення емоційного профілю ролі, адекватного режисерському задумові, особливо в умовах виконання, зокрема актором лялькового театру, декількох ролей, інколи контрастних за образністю.

Відпрацювання чистоти інтонації для студентів-акторів, на нашу думку, та відчуття ритму є тим фундаментом, наявність якого вможливує для майбутнього актора не тільки подальше самостійне опанування вокальних номерів у виставах. Сучасні експериментальні пошуки композиторів у сфері ладу, гармонії, ритму, тембру, композиції, вільного комбінування різних музичних «мов» (академічної та естрадної, джазової, рок-музики) потребують від виконавців свободи, невимушеності, легкості та «неакадемічності» звукодобування, звуковедення, ритмічної лабільності, які досягаються тільки бездоганим, відпрацьованим та закріпленим на рівні м'язової пам'яті відчуттям точності інтонації та метроритмічної пульсації.

Самостійна робота над технічними вправами та вокалізами доцільна також у процесі закріплення правильної постави та стану співацького апарату під час вокалізації. Слід підкреслити, що, на відміну від творчого діяльнісного акту співака, вокалізація актора завжди наповнена активним рухом тіла, жестикуляцією, мімікою. Особливо проблематизують власне вокальне виконання актора лялькового театру незручні положення тіла, підняті догори руки, у деяких випадках передбачені драматургією вистави зміни ляльок різних систем, зміни роботи з лялькою діяльністю «живим планом» тощо. За таких професійних нюансів особливої значущості набуває відпрацювання автоматизації навичок збереження постави під час вокалізації.

Доцільно в самостійній роботі майбутньому акторові базуватися на технічних вправах та вокалізах під час опанування штрихами виконавства. Підкреслимо, що в академічному вокалі, як царині кантилени,

виконавські штрихи — сутнісна складова палітри засобів виразності, які мають радше вторинний статус. У вокальному компоненті акторської діяльності вони відповідно до специфіки ролі можуть набувати статусу визначальних змістовних, емоційних та драматургічних детермінант, бути не тільки «родзинкою» персонажа, а й знаками-носіями його «прихованого» характеру, надавати йому змістовної глибини.

Традиційно для вітчизняної системи фахової освіти вокальне виховання актора базується на академічних настановах звукодобування та звуковедення, які потребують відповідної налаштованості співацького апарату. Динамічність розвитку та специфіка сучасного театрального мистецтва свідчать про його виняткову мобільність в аспекті формування нової «мови» театру, детермінованої як зверненням до хепенінгу, перформансу, так і новаційним відродженням національних традицій, зокрема такого унікального явища, як вертеп. В означеному стильовому «перетині» вокальна компетентність актора, при значущості опанування засадничих принципів академічного вокального мистецтва, передбачає потенційну вокально-стильову «плюралістичність». Самостійна робота стає необхідним підґрунтям виконавської мобільності, готовності майбутнього фахівця проєціювати набуті вокальні навички на інші стилістичні площини, реалізувати творчий потенціал у контексті новітніх спрямувань — поп-, рок-музики, джазу, а також народного співу.

Особливого значення при цьому набувають питання відпрацювання характерних для сфер вокального мистецтва позицій співацького апарату, імпедансу, особливостей голосоведення, дихання, артикуляції, виконавських штрихів та формування навичок імпровізаційного врідноманітнення мелосу й ритміки, що в комплексі становить значний потенціал урідноманітнення й акторської «палітри» майбутнього фахівця.

Власний досвід дозволяє стверджувати, що плідною основою на такому етапі самостійного розширення стильового спектра вокальних навичок та вмій є вокалізи. Відсутність вербальної складової надає цьому жанрові потенційної як змістовної, емоційної, так і стильової варіабельності, що вможливорює їх стильову інтерпретацію.

Специфіка сучасного театру передбачає наявність в актора й навичок роботи під фонограму, що пов'язано з умінням співвідносити імпровізаційні компоненти виконання із технічно зумовленою незмінністю ритму, темпу та динаміки. Зважаючи на це, вивчені протягом опанування навчальної дисципліни «Сольний спів» вокалізи стають фундаментом імпровізаційної техніки та створення індивідуального «прочитання» ролі.

Синтезуючі, новаційні сучасні пошуки митців у сфері театру детермінують і готовність майбутнього актора до роботи

зі звукопосилювальною апаратурою. Робота з мікрофоном, з одного боку, безумовно, дозволяє зекономити «вокальні зусилля», врізобарвити динаміку, із радіосистемою — максимально звільнити рухи тіла та зосередитися на створенні пластичного компонента ролі, з іншого боку, може підкреслити гучність дихання та небажані нюанси голосоведення, виявити всі недоліки вокальної підготовки.

Поширена в сучасному українському театральному мистецтві практика комп'ютерної обробки голосу, завдяки якій досягається виняткова темброва різнобарвність, потребує як технічної обізнаності актора, знання ним меж власного вокального потенціалу, так і самостійної роботи з опанування нових способів репрезентації вокальної складової ролі та вистави.

Самостійна робота з виконання технічних прав та вокалізів з метою вдосконалення вокальної компетентності, зокрема із застосуванням стаціонарного, мобільного мікрофонів, радіосистем і комп'ютерних програм з обробки голосу, сьогодні є одним із перспективних напрямів професійного становлення та самовдосконалення актора.

Висновки. Самостійна вокальна робота студента-актора — суттєвий чинник вокального зокрема та професійного самовдосконалення загалом, який уможливорює самореалізацію майбутнього актора в сучасному художньому просторі. Синтетична сутність українського театру на межі ХХ–ХХІ ст. та водночас специфіка музичної культури України, позначена «барвистістю стильових напрямків і орієнтирів на зламі епох та століть і постає перед нами як відзначена перш за все виключною особистісністю мистецького осягнення світу» (Уманець, 2003, с. 156–157) — особливо важливі чинники самостійної вокальної роботи студента-актора. Технічні вправи та вокалізи, як одні з основоположних її форм, уможливають максимальну та всесторонню самореалізацію майбутнього фахівця щодо відпрацювання та вдосконалення навичок дихання, звукодобування, звуковедення, чистоти інтонації, відчуття ритму, емоційного та образного виконання, опанування нових технічних засобів тощо, методичне обґрунтування яких становитиме перспективи подальших досліджень.

Список посилань

- Бень, Г. (2012). Особливості співу акторів драми. *Вісник Львівського університету. Серія: Мистецтво*, 11, 111–116.
- Бень, Г. (2013). Про організацію вокальних занять зі студентом-актором. *Вісник Львівського університету. Серія: Мистецтво*, 13, 65–71.
- Гринь, Л. (2014). *Діагностика сформованості вокальної майстерності майбутнього актора музично-драматичного театру. Наукове видання. Методичні рекомендації*. Запоріжжя: ЗНУ.

- Тополевський, В. Ю. (2014). Формування світогляду у майбутніх акторів. *Вісник ХДАДМ*, 8, 37–41. Харків: ХДАДМ.
- Уманець, О. В. (2017). Аксиологічні орієнтири в сучасному художньому просторі України. *Людина, культура, техніка в новому тисячолітті, Збірник матеріалів XVIII Міжнародної науково-практичної конференції, 20–21 квітня 2017 р.* (с. 32–34). Харків: Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «ХАІ».
- Уманець, О. (2003). *Музична культура України другої половини XX століття*. Харків: Регіон-інформ.
- Уманець, О. В. (2011). Сучасний український театр як віддзеркалені аксиологічних пошуків. *С. Рахманінов та культура України (С. Рахманінов на зламі століть)* (Вип. 8: Проблеми та перспективи розвитку культури в незалежній Україні (до 20-річчя незалежності України), ч. II, с. 155–161). Харків: ФОП Носань В. А.
- Шкляр, Н. (2015). Робота над голосом як основним інструментом професійної діяльності артиста–вокаліста та актора. *Культура і мистецтво в сучасному світі*. 16, 229–234. Київ: КНУКіМ.

References

- Ben, H. (2012). Features of singing drama actors. *Visnyk of the Lviv university. Series Art Studies*, 11, 111-116. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. [in Ukrainian].
- Ben, H. (2013). On the organization of vocal classes with a student-actor. *Visnyk of the Lviv university. Series Art Studies*. 13, 65-71. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. [in Ukrainian].
- Hryn L. (2014). *The diagnosis of the formation of vocal mastery of the future actor of the musical and drama theater. Scientific publication. Guidelines*. Zaporizhzhya : ZNU. [in Ukrainian].
- Topolevskiy, V. Yu. (2014). Forming outlook with future actors. *Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Art*. 8, 37-41. [in Ukrainian].
- Umanets, O. V. (2017). Axiological landmarks in the contemporary art space of Ukraine. *Man, culture, technique in the new millennium: Proceeding of the XVIIIth International Scientific and Practical Conference. April 20-21, 2017* (pp. 32-34). Kharkiv: N. Ye. Zhukovskiy State Aerospace University «Kharkov Aviation Institute». [in Ukrainian].
- Umanets, O. (2003). *Musical culture of Ukraine of the second half of 20th century*. Kharkiv : Region-inform. [in Ukrainian].
- Umanets O. V. (2011). Contemporary Ukrainian theater as a reflection of axiological quest. *S. Rachmaninov and the culture of Ukraine (S. Rachmaninov at the turn of the century)*. Issue 8: Problems and Prospects for the Development of Culture in Independent Ukraine (to the 20th anniversary of Ukraine's independence). Ch. II. (pp. 155-161). Kharkiv: FOP Nosan V. A. [in Ukrainian].
- Shklyar, N. (2015). Work on voice as the main tool of the professional activity of the actor and vocalist. *Culture and art in the modern world*. 16, 229-234. Kyiv: KNUKіM. [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 13.04.2018 р.